

ANTITEETILINE IDENTITEEDILOOME VENEMAA FÖDERATSIOONI STRATEEGILISTES NARRATIIVIDES

Daniel Tamm

ÜLEVAADE. Artikli eesmärk on mõtestada kollektiivset identiteediloomet strateegilise narratiivina, käsitledes üht selle erijuhtu, kus ennast kirjeldatakse antiteetilise kujutatud vaenlase kaudu. Artiklis tuuakse esile diskursiivsed strateegiad, mis antiteetilist identiteeti õigustavad ja alal hoiavad, ning kirjeldatakse nendega seotud ohte, eeskätt võimaliku julgeolekudilemma näitel. Seejuures pakutakse välja ka mõned lahendused olukorraga toimetulekuks. Teoreetilist raamistikku ilmestab lühike metaanalüüs Venemaa välispoliitilisest diskursusest, mis tõstab esile selles avalduvad strateegilised narratiivid ja nende antiteetilise mõõtme.

Märksõnad: identiteet, strateegiline narratiiv, julgeolekudilemma, Venemaa välispoliitika, semiootiline hegemooniateooria

Keywords: identity, strategic narrative, security dilemma, Russian foreign policy, semiotic theory of hegemony

1. Sissejuhatus¹

Identiteet on üks keskne kategooria, mis koondab poliitilisi kollektiive ja raamistab indiviidide elu.² Selle valguses on aga tähelepanuväärne, et harilikult käib jagatud sarnasuste sedastamine erinevuse kaudu: ühtsus eeldab ennekõike eristamist teistest.³ Identiteet sõltub suuresti sellest, kelle suhtes või mille taustal ennast määratletakse.⁴ Eelneva põhjal võib järeldada, et kinnistunud identiteetidest olulisem on uurida identiteediloomet dünaamilist

---

¹ Artikli valmimist toetas teadusprojekt SHVFI19127 „Strateegiline narratiiv julgeolekudilemma kujundajana“.

² **Pakhomenko, S.; Tryma, C.** 2016. Identity and Propaganda in Russian-Ukrainian Hybrid Warfare. – Sõjateadlane, No. 2, p. 43.

³ **Hall, S.** 1996. Who Needs “Identity”? – Hall, S.; Du Gay, P. (eds.). Questions of Cultural Identity. London: Sage, pp. 4–5.

⁴ **Kotov, K.** 2005. Kultuur, identiteet ja enesekirjeldus. – Acta Semiotica Estica III, lk 184. [Kotov 2005]

protsessi ning seda suunavaid jõuooni. Muu seas võimaldab seda strateegiliste narratiivide raamistik, mis rõhutab identiteediloo eesmärgipärasust ja selle laiemat (poliitilist) konteksti.

„Teise“ kuvandile keskendumine võimaldab omakorda ilmsiks tuua vastavate strateegiate varjatud, n-ö veealust mõõdet, eriti kui käepärast on vaid nende väljapoole suunatud ehk teisi kirjeldav osa. Arusaam teis(t)est on nimelt tihti vermitud oma väärtuste põhjal, mis siis teisendatud kujul endast välja suunatakse.⁵ Näiteks on huvipakkuv, kuidas Kesk- ja Ida-Euroopas hoogu koguvad rahvuslikud liikumised kirjeldavad end Euroopa tulevikuna, omistades Läänele probleeme, mis neid ennast politoloogide sõnul vaevavad.⁶ Selles joonistub selgelt välja ideeline võitlus Euroopa identiteedi nimel, mis võrsus suuresti vastandusest.

Siinse artikli eesmärk on analüüsida üht kollektiivse identiteediloo erijuhtu, kus poliitiline ühtsus rajatakse antiteetiliselt ehk diametraalselt vastanduvana esitatud vaenlase kaju kaudu. Kuigi antiteetiliselt tähendus- ja identiteediloo on varem mitmetes asjakohastes töödes mainitud⁷, pole selle eri- ega eesmärgipärasust veel sellisena süstematiseeritud. Strateegiliste narratiivide esimesed seosed siin esindatava semiootilise vaatega on aga juba loodud.⁸ Artiklis esitatu leiab seejärel näitlikustamist Venemaa Föderatsiooni strateegiliste narratiivide ja välispoliitika põhjal. Viimast iseloomustab 2020. aasta Välisluureameti raporti kohaselt üha süvenev polariseerumine, milles etendab olulist rolli vastandus läänemaailmaga (eeskätt NATO ja Euroopa Liiduga).⁹

⁵ **Ivanov, V. et al.** 1998. Kultuurisemiootika teesid. – Tartu Semiootika Raamatukogu 1. Tartu: TÜ Kirjastus, lk 61–62. [**Ivanov et al.** 1998]

⁶ **Krastev, I.; Holmes, S.** 2018. Explaining Eastern Europe: Imitation and Its Discontents. – Journal of Democracy, Vol. 29 (3), pp. 117–128.

⁷ **Ventsel, A.** 2006. „See vereside on nüüd uuesti kinnitatud, värskendatud ja laiendatud“: „Rahva“ konstrueerimine II maailmasõja järgses nõukogude poliitilises retoorikas. – Akadeemia, nr 6, lk 1427–1449. [**Ventsel** 2006]; **Lepik, P.** 2007. Universaalidest Juri Lotmani semiootika kontekstis. – Tartu Semiootika Raamatukogu 6. Tartu: TÜ Kirjastus. [**Lepik** 2007]; **Madisson, M.-L.; Ventsel, A.** 2018. Paremaärmuslikud kajakambrid ja autokommunikatsioon. – Mäetagused, nr 70, lk 149–175 [**Madisson, Ventsel** 2018]; **Kasekamp, A.; Madisson, M.-L.; Wierenga, L.** 2018. Discursive Opportunities for the Estonian Populist Radical Right in a Digital Society. – Problems of Post-Communism, Vol. 66 (1), pp. 47–58.

⁸ **Ventsel, A.; Madisson, M.-L.; Hansson, S.; Sazonov, V.** 2018. Hirnu mehhanismid strateegilistes narratiivides Zapad 2017 näitel. – Sõjateadlane, nr 8, lk 103–127. [**Ventsel et al.** 2018]; **Madisson, M.-L.; Ventsel, A.** 2020. Strategic Conspiracy Narratives: A Semiotic Approach. London: Routledge. [**Madisson, Ventsel** 2020]

⁹ **Välisluureamet** 2020. Eesti rahvusvahelises julgeolekukeskkonnas. Tallinn: Teabeamet, lk 11. [**Välisluureamet** 2020]

Artikli esimene osa keskendub algupärase analüüsivahendi loomisele, mis kirjeldab antiteetilist identiteediloomet strateegiliste narratiivide raamistikust lähtuvalt. Teine osa on pühendatud antiteetilist identiteeti õigustavate ja alal hoidvate diskursiivsete strateegiate käsitlelule. Samas tulevad võimaliku julgeolekudilemma näitel kõne alla ka selle kitsaskohad. Töö viimane osa koosneb sekundaarsele kirjandusele toetuvast metaanalüüsist, mis käsitleb antiteetilise mõõtme avaldumist erinevates Venemaa välispoliitikat suunavates strateegilistes narratiivides, pakkudes välja ühe võimaliku võtme nende tõlgendamiseks.

Kuigi artikli rõhk lasub ennekõike antiteetilise identiteediloometeoreetilisel ja deskriptiivsel tahul, joonistuvad ühtlasi välja mitmed meetmed, mis aitavad leevendada sellest võrsuvaid pingeid. Strateegiliste narratiivide vaatevinkel ilmestab muuseas igasuguse poliitilise identiteedi sattumuslikku loomust, mis teeb nähtavaks selles avalduvaid võimusuhteid. Nende eritlemine annab etema arusaama sellise ühtsuse tagamaadest, mis avab omakorda uued võimalused nii selle toetamiseks kui ka teisendamiseks.

2. Antiteetiline identiteediloometeoreetiline narratiivina

2.1. Poliitilise identiteediloometeoreetiline eripära

Kollektiivsele poliitilisele identiteedile on eriomane välistav mõõde. Saksa poliitikateoreetiku Carl Schmitti sõnul seisnebki poliitilisus sõbra ja vaenlase eristamises, mis pole olemuslikult kuidagi ette määratud, vaid on vaja ise piiritleda.¹⁰ See tähendab, et poliitilisus ei pruugi olla piiratud mingi eriomase asukohaga, kus poliitikat tehakse (nt partei või parlament), vaid seda mõistetakse protsessina kui sotsiaalsete suhete antagonistlikku liigendust võimusuuhete kontekstis.¹¹

Seda mõtteliini on teiste seas edasi arendanud Essexi kriitilise diskursuseanalüüsi koolkond eesotsas Ernesto Laclau ja Chantal Mouffe'iga.¹² Nende sõnul ehitub igasugune (poliitiline) ühtsus diskursiivselt, eeldades teatavat

¹⁰ Schmitt, C. 2002 [1932]. Poliitiline mõiste. – Lipping, J. (koost). Kaasaegne poliitiline filosoofia: valik esseid. Tartu: EYS Veljesto, lk 56.

¹¹ Leftwich, A. 2004. Thinking Politically: On the Politics of Politics. – Leftwich, A. (ed.). What is Politics? Cambridge: Polity Press, p. 14.

¹² Lipping, J. 2020. Armsad vaenlased: Laclau ja Schmitti poliitilisest hingesugulusest. – Akadeemia, nr 10, lk 1859–1881.

tähenduste liigendust, mis looks terviku.¹³ Seda rajavaks tingimuseks on vastandus süsteemivälisega, mis koondaks erinevuslikud elemendid mingi ühise vastuseisu alla.¹⁴ Nagu öeldud, ei ole selle vastanduse kinnitamiseks loomulikku alust.¹⁵ Ühtsuse loomise nimel käib pidev poliitiline vägikaika-vedu, kus erinevad toimijad pretendeerivad terviku esindamisele, katsudes võimalikult palju ühiskondlikke nõudmisi ühte diskursusesse koondada.¹⁶ Suhet, mille alusel mingi poliitiline ühtsus diskursiivselt kehtestatakse, tuleb Laclau ja Mouffe'i sõnul seega mõista hegemoonilisena.¹⁷ Ent selline jaotus ei saa kunagi olla täielik, kuna ükski diskursus ei suuda ära liigendada kogu tähenduslikku maailma.¹⁸

Epistemoloogilises mõttes on siin seetõttu tähtis eristada lisaks individuaalsele ja kollektiivsele identiteedile ka tegelikku ja deklareeritud identiteeti.¹⁹ Deklareeritud ehk hegemooniale apelleeriv enesekirjeldus kujutab endast paratamatult vaid väljavõtet tegelikkusest ega suuda seda kunagi täies ulatuses ära kirjeldada²⁰ nagu narratiivid, kus maailma keerukust vahendatakse mingi sidusa loona.²¹ Sedasorti loogilis-põhjuslikke suhteid väljendavat narratiivset instinkti võib pidada inimestele igiomaseks²², mistõttu võib ka identiteediloomest mõelda kui omamoodi narratiivsest tegevusest.²³ Poliitilises kontekstis võimaldab seeläbi rakenduvat diskursiivset võimu kirjeldada

¹³ Laclau, E.; Mouffe, C. 1985. *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso, p. 105. [Laclau, Mouffe 1985]

¹⁴ Laclau, E. 2015c. Poliitika subjekt, subjekti poliitika. – Laclau, E. *Antagonism, poliitika, hegemoonia: valik esseid*. Lipping, J. (koost). Tartu: EYS Veljesto, lk 207.

¹⁵ Laclau, Mouffe 1985, p. 131.

¹⁶ Laclau, E. 2015a. Uusi mõtisklusi meie ajastu revolutsioonist. – Laclau, E. *Antagonism, poliitika, hegemoonia: valik esseid*. Lipping, J. (koost). Tartu: EYS Veljesto, lk 95. [Laclau 2015a]

¹⁷ Laclau, E. 2015b. Miks on tühjad tähistajad poliitikas olulised? – Laclau, E. *Antagonism, poliitika, hegemoonia: valik esseid*. Lipping, J. (koost). Tartu: EYS Veljesto, lk 197. [Laclau 2015b]

¹⁸ Laclau, Mouffe 1985, p. 113.

¹⁹ Kotov 2005, lk 185.

²⁰ Samamoodi tasub märkida, et ammendavaks ei saa pidada ka siinset, väljastpoolt lähtuvat vaadet, kuna metataseandil kujutab see endast samuti abstraktsiooni (mis ei pretendeeri seega lõplikule objektiivsusele).

²¹ Eco, U. 2009. *Kuus jalutuskäiku kirjandusmetsades*. Tallinn: Varrak, lk 9.

²² Olson, D. R. 2012. Narrative, Cognition, and Rationality. – Gee, J. P.; Handford, M. (eds.). *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*. London: Routledge, pp. 604–615.

²³ Georgakopoulou, A. 2007. *Small Stories, Interaction, and Identities*. Amsterdam: John Benjamins.

strateegiliste narratiivide mõistestik, mis osutab laiematele orientiiridele, mis ühendavad erinäolisi, ent omavahel põimunud narratiive.

2.2. Strateegiliste narratiivide omadused

Strateegilised narratiivid on eesmärgipäraselt kujundatud lood, mis koondivad tähenduslikke sündmusteahelaid, fikseerides nendes esinevad tegeled ja tegevuskäigu. Strateegiliste narratiivide abil proovivad poliitilised toimijad luua püsivat tõlgenduskeskkonda, mis aitaks kollektiivil mõtestada seda, kust nad tulevad, kus nad on praegu ja kuhu nad on teel, et õigustada mingisuguseid poliitilisi meetmeid ning mõjutada auditooriumi käitumist narratiivi autorile soovitud suunas.²⁴ Edukus sõltub seejuures suuresti sellest, mil määral õnnestub evitada väärtused ühendada sihtauditooriumi eripäraga ja seal levivate kultuurikoodidega.²⁵

Strateegiliste narratiivide erinevus harilikest (nii kunstilistest kui ka mitte-kunstilistest) narratiividest võrsub esiteks tahtlikkusest ja eesmärgipärasusest, mis asetab rõhu soovitavale sihile ning sellega seotud takistuste ületamisele.²⁶ Teiseks avalduvad need hajutatult, mistõttu on igasugune strateegiline narratiiv ja selle ühtsus pigem analüüsi käigus vormuv mentaalne konstruktsioon, mis koosneb mitmetest põimuvatest diskursustest ja alanarratiividest, ega ole igas tekstis tervikuna leitav.²⁷

Eristada saab kolme tüüpi strateegilisi narratiive: 1) süsteeminarratiivid, mis kirjeldavad seda, kuidas hoomata mingit poliitilist korda (nt rahvusvahelist) ning selle ülesehitust; 2) identiteedinarratiivid, mis defineerivad erinevate toimijate väärtused, omadused ja eesmärgid; 3) poliitikanarratiivid (ingl *policy narratives*), mille eesmärk on poliitilisi käike välja pakkuda ja õigustada.²⁸ Eristada saab neid aga ainult tinglikult, sest tegelikkuses põimuvad omavahel kõik kolm tasandit. Näiteks tingib iga poliitikanarratiiv ühtlasi teatava arusaama poliitilisest süsteemist ja vastupidi.

²⁴ Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.; Roselle, L. 2013. Strategic Narratives, Communication Power and the New World Order. New York: Routledge, p. 7. [Miskimmon et al. 2013]

²⁵ Miskimmon et al. 2013, p. 22; Schmitt, O. 2018. When Are Strategic Narratives Effective? the Shaping of Political Discourse Through the Interaction Between Political Myths and Strategic Narratives. – Contemporary Security Policy, Vol. 39 (4), pp. 487–511. [Schmitt 2018]

²⁶ Miskimmon et al. 2013, p. 19.

²⁷ Ventsel et al. 2018, lk 106.

²⁸ Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.; Roselle, L. 2017. Forging the World: Strategic Narratives and International Relations. Michigan: University of Michigan Press, p. 8.

2.3. Antiteetiline identiteediloome ja selle funktsioonid

Kuigi antagonistlik mõõde on omane igasugusele poliitilisele identiteedile, nagu eespool mainitud, on selle väljendamiseks siiski erinevaid viise. Antiteetiliseks võib pidada sellist identiteeti, mida hoiab koos eeskätt enese vastandina kirjeldatud vaenlase ähvardav kuvand, mis on samas tuletatud omaenese pahupidise peegelpildina ehk vastandmargiliselt. Identiteeti määrava vastasseisu teiseks osaliseks osutub seeläbi enese eitusena kirjeldatud antipood, mille vastu olles leitakse uut kinnitust oma maailmapildile. Antiteetilise identiteediloome peamine eesmärk on hegemoonse korra kehtestamine kaootilistes tingimustes, sest just nende taustal ilmneb vajadus mistahes korra järele.²⁹ Täpsemalt võib seda kirjeldada projektsiooni ja peegelprojektsiooni strateegiate kaudu, millest esimene käsitleb antiteesi ja teine sellest tõukuva identiteediloome loogikat.

Antiteesi projektiivne loomine tähendab seda, et ennast iseloomustavad omadused adresseeritakse ümber mõnele teisele toimijale. Sealjuures omistatakse vaenlasele ka sisemised erinevused, mis ähvardavad juurduvat hegemooniat õõnestada. Näiteks ei kirjeldata kehtestatud normist irduvaid vähemusi sellisel juhul mitte ainult erinevana, aga ka tervikule hävitavana ja seetõttu puhtalt negatiivsena. Antiteesi projitseerimine avaldub kahel moel: antiteesi sisu (semantika) esitatakse antisümmeetriliselt ning selle ülesehitus (topoloogia) sümmeetriliselt. Ühest küljest peegeldatakse enda omadusi pahupidistena, pluss-miinus-opositsioonis.³⁰ Nõnda vastandub näiteks „meie“ väidetavale kõlblusele ja puhtusele „nende“ moraalne mandumine ja räpasus. Teisest küljest on tähtis ka selle projektsiooni relevantsus, mistap tuletatakse antiteesi topoloogia samuti endast, aga sedapuhku samapidi ehk kahepoolselt. Nii leiab „meie“ vankumatus oma traditsioonide kaitsel vaste „nende“ samaväärses jäikuses oma äraspidiste tavade eest seistes. Antiteesis peab kajastuma asjade samasugune väljendus, mis väljendab samas vale sisu.³¹

Peegelprojektsioon väljendab omakorda vastupidist liikumist. Koos korra puudumisest tingitud puudujäägi endast väljapoole projitseerimisega tuleb kinnistada ka sisemist ühtsust. Antiteetilise identiteediloome puhul käib see kahte eitust ühendades ehk peegelprojektiivselt: „meie“ on defineeritud

²⁹ Laclau 2015b, lk 198.

³⁰ Lepik 2007, lk 67.

³¹ Lotman, J.; Uspenski, B. 2013a. Kultuuri semiootilisest mehhanismist. – Uspenski, B. Vene kultuuri jõujooni. Valik artikleid. Tartu: Ilmamaa, lk 223. [Lotman, Uspenski 2013a]

negatiivse „teise“ antiteesina.³² Eespool toodud näitega jätkates saab „meie“ traditsioonidest esmalt „nende“ moraalne mandumine, millele vastandudes jõuab järg tagasi nendesamade traditsioonideni. Avalduda võib see aga lisaks positiivsena tajutud omadustele ka negatiivsete puhul. „Kõigepealt omistatakse „meie“ hädad „nendele“ ja seejärel luuakse peegelprojektiivne antitees: /.../ markeeritud 0-tunnus“ kui nende häda puudumine meie leeris.³³ Säärane jänesehaak tähendab seda, et hegemooniline jõud ajab oma juuri aina sügavamale, kuna kõik selle ebakõlad adresseeritakse kujuteldavale anti-kogukonnale, millele vastu seistes taastoodetakse enda sisemist harmooniat. Pooltoonide kadudes muutub jagatud sisu ühilduvusest olulisemaks selle antisümmeetriline väljendus antiteetilisena esitatud vaenlase kujus.

Antiteetilist identiteediloomet saab niisiis kirjeldada ka strateegilise identiteedinarratiivina. Selle peamine siht on kehtestada kindla poliitilise identiteedi kaudu hegemooniline kord, mida õigustab antiteesina esinev vaenlase kuvand. Viimasest õhkuvat ohtu kasutatakse ühiskonna koondamiseks, mis lubab erimeelsused mitte ainult tagaplaanile jätta, vaid vajadusel ka väidetavale vaenlasele omistada. Samas on oluline, et loodav kuvand ei irduks liialt indiviidide empiirilistest kogemustest. Mida reaalsem ja laiemalt tunnustatud on vaenlas(t)est tulenev oht, seda etemini saab seda antiteetiliselt identiteediloomes teenistusse rakendada. Strateegiliste süsteemi- ja poliitikanarratiivide puhul soodustab see nullsummamängu ja eesmärgi pühendavaid abinõusid, kuna kompromissidele ja n-ö hallile alale antiteetiline identiteediloomes ruumi ei jäta. Konkureerivate narratiivide tõrjumiseks avalduvad antiteetiliselt identiteediloomes erinevad diskursiivsed strateegiad, mida kirjeldab järgnev peatükk.

3. Diskursiivsed strateegiad ja nende tagajärjed

Diskursiivsed strateegiad väljendavad süstemaatilisi tähenduse liigendamise ja argumenteerimise skeeme, mis teenivad kindlaid poliitilisi, psühholoogilisi või keelelisi eesmärgi.³⁴ Siin võib neist mõelda kui strateegiliste narratiivide ehituskividest, mille hajus avaldumine erinevates tekstides annab ühtlasi aluse analüüsida neid ühe strateegilise narratiivi osisena. Lähemalt käsitlen

³² Lepik 2007, lk 72.

³³ Lepik 2007, lk 72.

³⁴ Wodak, R. 2001. The Discourse-Historical Approach. – Wodak, R.; Meyer, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage, p. 73.

järgnevalt mõnda süü tõrjumisele suunatud nahahoidmisstrateegiat³⁵, mille abil antiteetilist identiteeti alal hoitakse ja õigustatakse (kuigi avalduda ei pruugi need ainult antiteetilises identiteediloomes). Samas tulevad kõne alla ka nende strateegiate kitsaskohad, millest võivad kujuneda erinevad ohud (ennekõike potentsiaalse julgeolekudilemma näol), ja mõned meetmed nende ohtudega toimetulekuks.

3.1. Esimene strateegia: semiootiline relvitustamine

Semiootilise relvitustamise kujund on laenatud semiootik Juri Lotmanilt, kes iseloomustas sellisena olukorda, kus „vastaste poolt poleemiliselt antud hüüdnimi usurpeeritakse ja võetakse „oma“ keelde, kusjuures halvustavast muutub ta positiivseks“.³⁶ Laiemalt väljendab see mingi süüdistuse peegelprojektiivset omaksvõttu, mis läbi saab varem taunitust teatav auasi. Nõnda võib näiteks muidu mustavast natsionalisti tiitlist saada mingis grupis kompliment. Samamoodi on Eesti Sotsiaaldemokraatlik Erakond omaks võtnud kõnekeelse lühendi „sotsid“, mida nende poliitilised oponentid kasutasid selleks, et siduda erakond sotsialismi taagaga. Semiootilist relvitustamist võib mõjuvaks strateegiaks pidada seetõttu, et ühest küljest rõõviv see vastaspoolelt ühe võimaliku argumendi, ent teisest küljest kätkeb endas ka võimalust õõnestada eelnevate süüdistuste tõsidust, juhul kui märksõna sisu õnnestub ümber mõtestada.

3.2. Teine strateegia: diskursiivne mimikri

Bioloogiast pärinev mimikri mõiste kirjeldab kaitsekohastumuslikku sarnasust, samas kui diskursiivne mimikri väljendab keeleliselt konstrueeritud jäljendussuhet, mille eesmärk on näidata ennast võõraste sulgede abil etemas valguses.³⁷ Sellisel juhul valitakse ennast iseloomustama mingi üldiselt positiivsest tajutud mõiste või silt, mis avaldub enesekirjelduse tasandil kui mitte päris vastupidises, siis vähemalt selle harilikust erinevas tähenduses. Sarnasele

³⁵ Vt lähemalt nt **Hansson, S.** 2015. Discursive Strategies of Blame Avoidance in Government: A Framework for Analysis. – *Discourse & Society*, Vol. 26 (3), pp. 297–322.

³⁶ **Lotman, J.** 1999a. Kultuuride vastastikuse mõju teooriast (semiootiline aspekt). – *Semio-sfäär*. Tallinn: Vagabund, lk 69. [Lotman 1999a]

³⁷ Selle alaliikide kohta vt lähemalt **Siltaoja, M.; Juusola, K.; Kivijärvi, M.** 2019. “World-class” Fantasies: A Neocolonial Analysis of International Branch Campuses. – *Organization*, Vol. 26 (1), pp. 78–79.

strateegiale kui semiootilisele ümberpööramisele on tähelepanu juhtinud ka filosoof Margus Ott, kes toob esile, kuidas Eestis õigustatakse vahel just konservatiivsuse tähe all kõige radikaalsemaid muutusi.³⁸ Näiteks võib tuua selle, mis puudutab Eesti toetust Euroopa Liidule.³⁹ Konservatiivi silt pole sellisel juhul mõeldud mitte niivõrd mingit üldtunnustatud maailmavaatelist hoiakut peegeldama, kui oma legitiimse kõlaga mis tahes tegevust õigustama.

3.3. Kolmas strateegia: pahede ennetav projitseerimine

Kui semiootiline relvitustamine ja diskursiivne mimikri on poliitilises retoorikas veel küllaltki laialt levinud, siis oma pahede ennetav projitseerimine on eriomane juba kitsamalt antiteetilisele identiteediloomele. Lisaks oma positiivsena tajutud omaduste pahupidi pööramisele suunatakse selle käigus endast välja ka tajutavad ebakõlad, mis võivad loodavale ideaalsele ühtsusele halba varju heita. Kuna „teine“ ei näi end antiteetiliselt defineerivale poliitilisele toimijale mitte potentsiaalse dialoogipartneri, vaid puhta anti-kogukonnana, mille kulul oma maailmapilti monopoliseerida, tuleb kõik seda sisemist korda ähmastav projitseerida just välise „teise“ arvele.⁴⁰ Esiteks lubab see probleemsed kohad maha vaikida, kuid veelgi enam on sellest kasu pike-mas perspektiivis. Hilisemad etteheited saab nimelt silmakirjalikena kõrvale heita, kuivõrd samad omadused on varem juba vaenlastele (s.o kriitikutele) omistatud.⁴¹ Ajalooliselt on see eriti teravalt ilmnenu antisemitismis, kus kõik majandusega seostuvad probleemid kirjutati näiteks juutide arvele.⁴²

³⁸ Ott, M. 2019. Vehm II. Diskursus. – Sirp, 6. detsember.

³⁹ Kiisler, I. 2021. Mart Helme asutab riigikogus Euroopa Liidust väljaastumise toetusgrupi. – ERR, 10. aprill.

⁴⁰ Burke, K. 2011. Hitleri „Minu võitluse“ retoorika. – Jowett G. S.; O'Donnell, V. (toim). Propagandast ja mõjustamisest. Uusi ja klassikalisi käsitlusi. Tallinn: Tänapäev, lk 222. [Burke 2011]

⁴¹ Selle psühholoogilistest tagamaadest vt nt Kelsey, D. 2017. Media and Affective Mythologies. Discourse, Archetypes and Ideology in Contemporary Politics. London: Palgrave Macmillan, pp. 35–37.

⁴² Zukier, H. 1996. The Essential “Other” and the Jew: From Antisemitism to Genocide. – Social Research, Vol. 63 (4), pp. 1110–1154.

3.4. Neljas strateegia: moraalse ohvri kuvand

Ühtlasi on antiteetilisele identiteediloomele iseloomulik erimeelsuste viimine moraalsele tasandile. Sallimatuse ja seda kannustava homogeensusiha tõttu kipuvad igasugused konfliktid avalduma hea ja kurja vastasseisuna. Samastades selle eristuse kategooriatega „oma“ ja „võõras“, saab tähtsusetuks kuulutada igasuguse välise kriitika, kuna sellele rakendub automaatselt aksioloogiline hukkamõist. Hinnang piirjuhul puhta kurjusena kehastuvale välisele on juba ette antud, mistõttu ei saa see poliitilise ühtsuse hulka kuuluda ega selle kohta käia. Manihheistlikuna kirjeldatud mänguvälja kontekstis hakkab samas idanema ohvrinarratiiv, kus enda vägesid koondatakse vastandumise kaudu. Lisaks sellele, et ümbritseva sfääri kirjeldamine pahatahtliku ja ohtlikuna õigustab alternatiivsete vaatenurkade tasalülitamist, võimaldab see end ühtlasi ohvrina määratleda ning kaitsetusele apelleerides süüd tõrjuda.⁴³ Näiteks on Mari-Liis Madisson ja Andreas Ventsel märkinud, kuidas rahvusradikaalide veebisuhtluses kirjeldatakse peavoolumeediat kui olemuslikult valelikku ja repressiivset infokanalit, mis ähvardab „meid“ alla suruda.⁴⁴

3.5. Viies strateegia: eesmärki pühendava agressiooni õigustamine

Samamoodi saab moraalse ohvri asendist koondada enesekaitse eeskoste alla mis tahes võtteid, mille eesmärk on seista ühtsuse eest, sest vahepeal on postuleeritud seda ohustav radikaalne väljaspoolsus.⁴⁵ End antiteetiliselt defineerival toimijal on üldiselt kombeks kapselduda ja suhelda sõdimise teel.⁴⁶ Seda sobivad pühitsema ka varem vaenlastele omistatud abinõud, kuna olukord sunnib „nende tasemele langema“.⁴⁷ Konfliktide algatamisel ja nende ülalhoidmisel on antiteetilises identiteediloomes tähtis roll, mis aktiveerib auditooriumis kujutlust vaenlase ohtlikkusest ning õigustab selle kaudu äärmuslikke meetmeid. Semiootilise relvitustamise kujundit edasi arendades

⁴³ Vt nt **Wodak, R.** 2015. *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean*. London: Sage, p. 64; **Madisson, M.-L.; Ventsel, A.** 2015. Grupuskulaarne identiteediloom eesti paremäärmuslaste võrgusuhtluses. – *Methis*, nr 15, lk 14; **Ventsel et al.** 2018, lk 117–119.

⁴⁴ **Madisson, Ventsel** 2018, lk 156.

⁴⁵ **Wodak, R.** 1991. *Turning the Tables: Antisemitic Discourse in Post-War Austria*. – *Discourse & Society*, Vol. 2 (1), pp. 69–70.

⁴⁶ **Lotman, Uspenski** 2013a, lk 226.

⁴⁷ Vt nt **Madisson, M.-L.; Ventsel, A.** 2014. Paremäärmuslik sõnavabadus eesti rahvusradikaalide veebisuhtluses. – *Mäetagused*, nr 57, lk 69–90.

võib öelda, et teinekord n-ö loitsitakse oma süüdimatuse tõestuseks vaenlase kätte isiklikust kabuurist võetud relv, et see siis enesekaitse eesmärgil taas enda kätte rabada ja ümber pööratud torust tuld anda. Eesmärki pühendava agressiooni õigustamist on põhjalikult uuritud näiteks varauusaegse nõiajahi kontekstis.⁴⁸

3.6. Antiteetilise identiteedilooma tagajärjed: kahte liiki julgeolekudilemma

Antiteesile vastandudes vormuv poliitiline identiteet võib olla küll suhteliselt püsiv, kuid seda ei saa siiski stabiilseks pidada. Kuivõrd sisemine korrastatus on võrdelises sõltuvuses antiteesi ulatusega, tugevneb esimese najal alati ka teine.⁴⁹ Oma antipoodiga võitlemine taastoodab ühtlasi selle tähtsust, kuna binaarses opositsioonis püsides kutsub igasugune liigutus esile ka selle vastandi aktualiseerumist.⁵⁰ Mida ühtsemana ennast tajutakse, seda suurem on ka kurjuse jõud ja seda äärmuslikumaid meetmeid õigustab selle vastane võitlus. Nõnda võib eskaleeruvast konfliktist saada isetäituv ennustus: hõõgvele puhutud tulekahju vastu võideldakse tulega. Lõpliku lahenduseni ei saa see vastasseis aga jõuda, kuna sellele pingele on üles ehitatud kogu antiteetiline identiteedilooma. Seega võib sõda käia mõne konkreetse vaenlase kehastuse vastu, keda on parasjagu mõistetud antiteesina, kuid põhimõtteliselt ei saa see pyrrhoslik heitlus kunagi lõppeda. Säärasel n-ö silmakirjalikul vaenlasel puuduvad kindlad tundemärgid ja tema nägu muutub pidevalt.⁵¹ Kord kätteõpituna otsib see vastasseisu printsip endale üha uusi avaldumisvõimalusi⁵² ja poliitilise olukorra kohaselt võib seda rolli etendada kes tahes.⁵³

Rahvusvahelistes suhetes kirjeldab säärast vastastikku süvenevat eba-kindlust julgeolekudilemma termin, tähistades täpsemalt olukorda, kus erinevate osaliste end kindlustavad otsused süvendavad (tahtmatult) üldist

⁴⁸ Vt nt **Lotman, J.** 2007. Nõiajaht. Hirmu semiootika. – Hirm ja segadus: esseid kultuuri-semiootikast. Tallinn: Varrak, lk 50–68.

⁴⁹ **Ivanov et al.** 1998, lk 62.

⁵⁰ **Lepik** 2007, lk 65.

⁵¹ **Lotman, J.** 1999b. Kaasaeg Ida ja Lääne vahel. – Semiosfäärist. Tallinn: Vagabund, lk 365. Sarnased tähendusloomeprotsessid avalduvad ka vandenõuteooriates, vt nt **Madisson, M.-L.** 2012. Vandenõuteooriate semiootiline tähistamisloogika. – Akadeemia, nr 6, lk 1024–1070.

⁵² **Uspenski, B.** 2013b. Vene intelligents kui vene kultuuri eriline fenomen. – Uspenski, B. Vene kultuuri jõujooni. Valik artikleid. Tartu: Ilmamaa, lk 380. [**Uspenski** 2013b]

⁵³ **Ventsel** 2006, lk 1441.

usaldamatust. Sedasi sünnivad „vastastikuse ebakindluse spiraalid“, kus ühe toimija julgeoleku paranemine kahandab teise toimija suhtelise julgeoleku taju ja nii edasi.⁵⁴ Siinkohal eristan esiteks antiteetilisele identiteedi loomele eriomast sisemist julgeolekudilemmat, mis ilmneb sõltuvuses, mis valitseb antiteesi ja selle autori vahel. Mida ühtsemana kangastub sisemine kord ja vajadus selle järele, seda selgemad piirid võtab ka vaenulik antipood. Teiseks eristan välist julgeolekudilemmat (nagu seda rahvusvahelises poliitikas tavaliselt mõistetakse), kus mingi antikultuurina kirjeldatud toimija n-ö vastab sellele kõnetusele ja asub sellisena ka ise käituma. Antiteetiline identiteedi loome kujuneb seeläbi vastastikuseks, avaldudes eeskätt sõjaseisukorras. Näiteks võib siin mõelda külma sõja käigus kehtestatud bipolaarsele maailma korrale.

3.8. Julgeolekudilemma maandamine

Lõplikult lahendatavaks ei saa julgeolekudilemmat pidada, kuna ebakindluse aluseks olev antagonism on omane igasugusele poliitilisele identiteedile. Ent see ei välista olukorra leevendamist. Eespool mainitud poliitikateoreetik Chantal Mouffe on antagonismi alternatiivse avaldumisena kirjeldanud näiteks agonismi. Vaenlase asemel kujutab „teine“ endast sellisel juhul pigem vastast.⁵⁵ Agonistlikus suhtes teadvustavad osalised esiteks üksteise legitiimsust ja jagavad teiseks teatud sümboolset ruumi, mille organiseerimise suhtes on nad aga eri meelt.⁵⁶ Olemuslik antagonism jääb sellisel juhul alles (kuivõrd poliitiline identiteet eeldab endiselt millegi või kellegi välistamist) ning vastaste esituses põrkuvad siiski erinevad hegemoonilised narratiivid (millevahelisi konflikte pole ratsionaalselt võimalik tasalülitada), kuid seda on võimalik konstrueerida nii, et üks poliitiline identiteet ei välista teist.⁵⁷ Näiteks väljendub agonism parlamentaarse demokraatia kontekstis sedasi, et parteid vahetavad võimu ja suudavad teatud küsimustes ka oma üksmeelt teadvustada, isegi kui nad esindavad vastanduvaid ideoloogiaid.

Sisemise julgeolekudilemma taandumine eeldab, et esile kerkivad alternatiivsed identifitseerimismehhanismid, mis suudaksid välja pakkuda uue

⁵⁴ Mälksoo, M.; Toomla, R. 2018. Julgeolekupoliitika. – Berg, E. *et al.* (toim). Sissejuhatust rahvusvahelistesse suhetesse: õpik kõrgkoolidele. Tartu: TÜ Kirjastus, lk 257.

⁵⁵ Mouffe, Chantal 2000. *The Democratic Paradox*. London: Verso, p. 13. [Mouffe 2000]

⁵⁶ Mouffe, Chantal 2005. *On the Political*. London: Routledge, p. 20.

⁵⁷ Mouffe 2000, pp. 101–103.

narratiivi avatumast ja paindlikumast identiteedist. Määrav roll on siin nähtustel, mida hegemoonne kord ei suuda diskursiivselt vahendada. Olude muutudes (nt majanduskriisi või looduskatastroofide korral) avaneb teatud võimaluse aken, kus teised poliitilised toimijad proovivad kerkinud probleemi esiteks diagnoosida ja teiseks lahendada.⁵⁸ Antiteetiline identiteediloome legitimeerib end suuresti korra ja stabiilsuse toel ning kummagi kadumise korral (või vastupidi – kaootilise perioodi möödudes) kipub langema ka selle populaarsus.

Välise julgeolekudilemma maandamisel on kasulik eristada selle astmetena tõlgendus- ja vastusdilemmat.⁵⁹ Tõlgendusdilemma mahendamine eeldab vastaspoole motiivide asjakohast interpreteerimist, samas kui vastusdilemmaga toimetulek kätkeb endas tõlgenduse alusel adekvaatse reaktsiooni kavandamist.⁶⁰ Siin tähendab esimene antiteetilise identiteedi võimalikult tõetruud tõlkimist oma keelde ehk antiteetilise identiteediloome teatavat dekonstruktsiooni. Vastasel juhul ei lävita teisega mitte kui reaalse, vaid ideaalse osalisega, kus vastav arusaam on konstrueeritud enda, mitte kõnetatava järgi.⁶¹ Sellest ka vajadus erinevaid poliitilisi identiteedinarratiive ja nende sattumuslikkust lahata. Vastusdilemmaga tegeledes on esmatähtis vastandust süvendavatest provokatsioonidest hoiduda ja antiteetilisele kõnetusele vastamata jätta.

3.9. Antiteesi inverteeritud lugemismudel

Deklareeritud antiteetilisest identiteedist n-ö tegeliku olukorra tuletamisel võib aga abiks olla peegelprojektiivset loogikat tagurpidi avav inverteeritud lugemismudel.⁶² Eeldades, et antiteesi pooluste vahel valitseb peegelsümmeetria, võib järeldada, et seda tagurpidi lugedes on võimalik aimata ka kummagi tegelikku tuuma.⁶³ Eespool kirjeldatud välise ruumi miinusemärgilist modelleerimist iseloomustavad küllaltki ranged reeglid, mille tagajärjel muutub antiteetiline süsteem kahepoolset sümmeetriliseks ning

⁵⁸ Laclau 2015a, pp. 109–111.

⁵⁹ Booth, K.; Wheeler, N. J. 2008. The Security Dilemma. Fear, Cooperation and Trust in World Politics. New York: Palgrave Macmillan. [Booth, Wheeler 2008]

⁶⁰ Booth, Wheeler 2008, pp. 3–5.

⁶¹ Lotman 1999a, lk 68.

⁶² Vt ka Madisson, Ventsel 2020, ptk 3; Lepik 2007, lk 65.

⁶³ Lepik 2007, lk 74.

semantiliselt antisümmeetriliseks.⁶⁴ Selle toimingu suunda muutes võib seega jõuda tegeliku olukorra tõepärasema tunnetamiseni, mida deklareeritud identiteet üritab maha vaikida.⁶⁵ Muidugi mitte puhtal kujul, kuna antiteetiline identiteediloome pole kunagi täielik, nagu seda ei saa olla ka ükski tõlge. Ent oletusi saab selle põhjal teha. Seda enam, et tihti ongi käepärast ainult identiteedinarratiivi väljapoole suunatud ehk teisi kirjeldav osa (kogu strateegiat ei saa narratiivi autor avalikkusele avada).

Antiteesi inverteeritud lugemismudeli toel võib niisiis oletada, et antiteesile omistatud topoloogiline ülesehitus on ühtaegu omane ka selle autorile, kuid selles ringleb vastupidine sisu. Seda nii positiivsete kui negatiivsetena tajutud sugemete puhul: „meie“ väärtusele vastavad „nende“ pahupidised väärtused, samal ajal kui „neile“ on omased need probleemid, mis „meil“ väidetakse puuduvat. Antiteesi autorile on tihti iseloomulik just see, mida välisele vaenlasele omistatakse. Seeläbi saab ühtlasi osutada antiteetilise identiteedi intentsionaalsusele ja seda suunavatele võimusuhetele, kuivõrd tegemist on vaid ühe võimaliku tegelikkust peegeldava narratiiviga. Antiteetilise taastootmise ja välise julgeolekudilemma vältimiseks on seega tähtis selle ainuvõimu õonestada ja suhestuda sellega võimaluse piires mitte n-ö puhta kurjuse positsioonist, vaid võimaliku dialoogipartnerina, andes edasi selle (võimalikult) tegelikku, mitte deklareeritud eripära.

4. Analüüs: antiteetiline mõõde Venemaa strateegilistes narratiivides

Eeltoodud teoreetilise raamistiku näitlikustamiseks töötasin esmalt läbi digiraamatukogus JSTOR indekseeritud Venemaa välispoliitikaga seotud teaduskirjanduse, mis on ilmunud ajavahemikus 2012 kuni 2020 (alates Vladimir Putini kolmandast ametiajast presidendina). Selle ülevaate põhjal sõnastasin viis peamist strateegilist narratiivi, mida pidasin esinduslikuks Venemaa välispoliitika ja maailmataju suunamise seisukohalt ning otsisin vajadusel märksõnade põhjal erialakirjandust juurde. Seega pole tegemist mitte algupärase, vaid metaanalüüsiga, mille laiema haarde eesmärk on keskenduda üldisematele suundumustele, nagu on oluline strateegiliste narratiivide uurimisel. Narratiivse konteksti mõistmine aitab lahata ja ümber lükata alanarratiive,

---

⁶⁴ Lepik 2007, lk 69.

⁶⁵ Lotman, J. 2002. Kultuuri fenomen. – Akadeemia, nr 12, lk 2645.

mis selles ringlevad.⁶⁶ Venemaa antiteetilist tähendus- ja identiteediloomet on ajalooliste näidete põhjal käsitlenud mitmed varasemad tööd⁶⁷, kusjuures eriti populaarseks on osutunud Nõukogude Liidu periood.⁶⁸ Siin on tähelepanu all aga Venemaa Föderatsiooni strateegilised narratiivid ehk eeskätt Putini valitsusaeg.

Putini esimest kahte ametiaega saatis tõusvate nafta- ja gaasihindade najal kosuv majandus ning rahva laialdane toetus. 2012. aastal, mil Putin kolmandat korda presidendiks sai, tulid inimesed aga juba tänavatele ja kõlasid süüdistused valimistulemuste võltsimises. Sellest saati on Kreml oma võimu koondamisel ja Venemaa positsioneerimisel toetunud üha enam vastasseisule läänemaailmaga (mis oli õhus loomulikult varemgi).⁶⁹ Välise ohu alalhoidmine lubab Venemaal esiteks ühiskonda mobiliseerida ja juhtida teiseks kõrvale tähelepanu erinevatelt riigisisestelt muredelt, mis puudutavad näiteks majanduslikke, sotsiaalseid ja õigusriiklikke probleeme.⁷⁰ Järgnevalt vaatlen viit seda suunitlust iseloomustavat strateegilist narratiivi, rõhutades nende antiteetilist mõõdet ja seda väljendavaid diskursiivseid strateegiaid.

4.1. Esimene narratiiv: Venemaa kui ümberpiiratud kindlus

Tihti kirjeldab Venemaa end ümberpiiratud kindlusena, mis peab kaitsma oma väärtuseid igast küljest (kuid eeskätt Läänest) saabuva ohu eest.⁷¹ Selle peamine eesmärk on legitimeerida välis(t)est vaenlas(t)est tuleneva hädaohu abil valitsevat võimuladvikut ning õigustada seeläbi ühtlasi karme

⁶⁶ **Ventsel et al.** 2018, lk 122.

⁶⁷ **Uspenski, B.** 2013a. Antikäitumine vanavene kultuuris. – Uspenski, B. Vene kultuuri jõujooni. Valik artikleid. Tartu: Ilmamaa, lk 350–369; **Uspenski** 2013b; **Lotman, J.; Uspenski, B.** 2013b. Duaalsete mudelite rollist vene kultuuri dünaamikas XVIII sajandi lõpuni. – Uspenski, B. Vene kultuuri jõujooni. Valik artikleid. Tartu: Ilmamaa, lk 240–294.

⁶⁸ **Lepik, P.** 2000. Antikultuuri fenomen nõukogude kultuuris. – Akadeemia, nr 4, lk 718–754; **Ventsel, A.** 2008. Totalitaarkeel ja poliitiline retoorika nõukogude poliitilises diskursuses; **Pärli, Ü.; Lepik, E.** (toim). 2008. Nimetamise strateegiatest Eesti kultuuris. Tartu: TÜ Kirjastus, lk 65–84; **Ventsel** 2006.

⁶⁹ **Mendras, M.** 2015. The Rising Cost of Russia's Authoritarian Foreign Policy. – Light, M.; Cadier, D. (eds.). Russia's Foreign Policy. Ideas, Domestic Politics and External Relations. London: Palgrave Macmillan, pp. 90–91. [**Mendras** 2015]

⁷⁰ **Välisluureamet** 2020, lk 11.

⁷¹ **Mendras** 2015, lk 82; **Monaghan, A.** 2016. Russia's World. Facing a Century of Instability. Paris: EU Institute for Security Studies, p. 3. [**Monaghan** 2016]

korrakaitsemeetmeid ja riigis valitsevat kitsikust.⁷² Antiteetilisest identiteedi-loomest annab siin aimu ohvrinarratiiv.

Sellele rõhudes äratatakse ellu külma sõja järgne kaotusvalu, kui murenes nii Venemaa identiteet kui ka staatus maailmapoliitikas.⁷³ Samas viitab ümberpiiratud kindluse narratiiv ühtlasi Lääne hegemoonia jätku- vate ähvardusele, mis ohustab näiteks demokratiseerumise propageerimise kaudu Venemaa suveräänsust ning on oma sanktsioonidega süüdi Venemaa majanduslanguses.⁷⁴ Sageli kostuvad ka vihjed selle kohta, kuidas Ameerika Ühendriigid sekkuvad Venemaa sisepoliitikasse.⁷⁵ Rõhutades näiteks seda, kuidas igasuguste demokratiseerumislainete taga on tegelikult USA luure- agentuurid, saab Venemaa mustata ka demokraatiat ennast ja vähendada selle usaldusväärsust kodupubliku seas.⁷⁶ Kirjeldades väliseid jõude olemuslikult pahatahtlikena, saab igasuguseid viiteid Venemaa aadressil tõlgendada ka süüdistusena ning Venemaad seega kaitsetu ohvrina.⁷⁷

Ümberpiiratud kindluse narratiivist ei puudu ka moraalne mõõde. Kindlusena seisab Venemaa manduvast Läänest kõrgemal positsioonil⁷⁸, kusjuures viimane on ühtaegu nii ähvardavalt jõuline kui ka kohe kokku kukkumas.⁷⁹ Seda moraalset eelisolukorda aitab muu kõrval kinnitada süü peegelprojektiivse tõrjumise taktika. Näiteks on Putin korduvalt tauninud NATO liikmete kaitsekulutuste kasvu, väites et „Venemaa ei kavatsed kedagi

---

⁷² **Lipman, M.** 2015. Putin's "Besieged Fortress" and Its Ideological Arms. – Lipman, M.; Petrov, N. (eds.). *The State of Russia: What Comes Next?* Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 110–136. [Lipman 2015]; **Götz, E.; Merlen, C.-R.** 2019. Russia and the Question of World Order. – *European Politics and Society*, Vol. 20 (2), pp. 140–141. [Götz, Merlen 2019]

⁷³ **Lukyanov, F.** 2016. Russia: Geopolitics and Identity. – Hitchcock, W. I.; Leffler, M. P.; Legro, J. W. (eds.). *Shaper Nations: Strategies for a Changing World*. Cambridge: Harvard University Press, p. 112. [Lukyanov 2016]

⁷⁴ **Götz, Merlen** 2019, p. 138.

⁷⁵ **Bugayova, N.** 2019. *How We Got Here With Russia: The Kremlin's Worldview*. Washington: Institute for the Study of War, p. 21. [Bugayova 2019]

⁷⁶ **Pomerantsev, P.** 2015. The Kremlin's Information War. – *Journal of Democracy*, Vol. 26 (4), p. 42.

⁷⁷ Välja arvatud juhul, kui see sobitub Kremli enda seisukohtadega. Siis on hinnang vastu- pidine.

⁷⁸ **Makarychev, A.** 2014. Russia and/versus the EU: From Post-Political Consensus to Political Contestations. – *L'Europe en Formation*, Vol. 374 (4), p. 32. [Makarychev 2014]; **Lipman** 2015, lk 121.

⁷⁹ **Missiroli, A.; Andersson, J. J.; Gaub, F.; Popescu, N.; Wilkins, J.-J.** 2016. *Strategic Communications: East and South*. Paris: EU Institute for Security Studies, p. 10. [Missiroli et al. 2016]

rünnata“ ja et idast paistev oht on liitlaste endi vaimuvili.⁸⁰ Samas vaimus on ta Ameerika Ühendriikidele ette heitnud riigisiseste kitsaskohtade kinnimätsimist n-ö Vene ohu ettekäändel ja välispoliitiliste konfliktide otsimise arvelt oma alminekute õigustamist.⁸¹ Lisaks ähvardavat NATO laienemine Euroopa julgeolekut, samamoodi nagu see suurendavat ebastabiilsust igas teises regioonis.⁸²

Loomulikult on tõsi, et NATO piirid on Venemaa omadele aina lähemale nihkunud ning et näiteks USA õigustab välistele vaenlastele apelleerides tihti kaheldavaid poliitilisi käike (nt Iraaki tungimist 2003. aastal). Iseäralik on aga see, et samu süüdistusi Venemaa enda kohta omaks ei võta ning identifitseerib ennast pigem nende puudumise kaudu. Liitati saab Venemaa seeläbi näiteks kõik agressiivsust puudutavad etteheited kergekäeliselt kõrvale heita, kuna varem on samad omadused juba vaenlastele omistatud.

4.2. Teine narratiiv: russofoobne Lääs

Selleks, et Venemaa kui ümberpiiratud kindluse kohta kriitiliselt meeles-tatuid vaigistada, kasutatakse sageli russofoobia diagnoosi.⁸³ Selle Venemaa-vastasust väljendava mõiste juured ulatuvad 19. sajandisse, kuid laiemalt on see hakanud levima pärast 2014. aastal alustatud sõda Ukrainaga. Lühidalt võimaldab süüdistus russofoobias tembeldada vaenulikuks igasuguse (nii sise- kui välispoliitilisest) vastasleerist tuleva etteheite, suunates võimukandjatele adresseeritud kriitika ümber Venemaale kui tervikule, sealhulgas selle elanikele ja kultuurile.⁸⁴ Samamoodi rõhutab see olemuslikku lahkeli Ida ja Lääne vahel, lubades russofoobsetena häbimärgistada kõik oponendid, kes on Ida (s.o Venemaa) unikaalsuse suhtes teisel arvamusel.⁸⁵

Seades sisse kujuteldava võrdlusmärgi Venemaa kultuuri (ja selle kodanike) ning selle valitseja (s.o Putini) vahel, saab Kremli praegune koosseis

⁸⁰ Bugayova 2019, p. 22.

⁸¹ Bugayova 2019, p. 22.

⁸² Monaghan 2016, p. 2.

⁸³ Feklynina, V. 2013. Constructing Russophobia. – Taras, R. (ed.). Russia's Identity in International Relations: Images, Perceptions, Misperceptions. Routledge: London, pp. 91–109. [Feklynina 2013]; Darczewska, J.; Zochowski, P. 2015. Russophobia in the Kremlin's Strategy. A Weapon of Mass Destruction. – Point of View 56. Warsaw: Centre of East European Studies. [Darczewska, Zochowski 2015]

⁸⁴ Darczewska, Zochowski 2015, pp. 20–21.

⁸⁵ Feklynina 2013, pp. 97–98; Darczewska, Zochowski 2015, p. 7.

kirjeldada end esiteks asendamatuna⁸⁶ ja legitimeerida end teiseks Venemaa kultuuripärandi arvelt, kuivõrd selle stigmatiseerimine on mingis poliitilises seisukohas kahtlemisest märksa keerulisem.⁸⁷ Diskursiivsete strateegiatena toimivad siin seega ühtaegu nii diskursiivne mimikri (Kreml väidab end kõnelevat vene kultuuri kui sellise eest⁸⁸) kui ka väliste vaadete automaatne aksioloogiline hukkamõist (kõik Kremlis kahtlejad on järelikult russofoobid).

4.3. Kolmas narratiiv: Vene maailm

Vene maailma (vn Русский мир) narratiiv on russofoobia ja ümberpiiratud kindluse ideega lähedalt seotud ning on oma praeguse poliitilise laetuse saavutanud samuti pärast 2014. aasta kevadet.⁸⁹ Kõige otsesemalt viitab „Vene maailm“ arusaamale Venemaa Föderatsiooni praegustest riigipiiridest kaugeemale ulatuvast tsivilisatsioonist, mille kultuuriliseks ja poliitiliseks keskmeks Venemaa end peab.⁹⁰ Oluline roll on selles kontaktil oma diasporaadega, aga ka Nõukogude Liidu pärandi taaselustamisel. Seeläbi saab Venemaa muuseas õigustada sekkumist naaberriikide siseasjadesse, kuivõrd need kuuluvat samuti suurema Vene maailma hulka.⁹¹

Nõukogude Liidu lagunemisest jäänud armid on Venemaa 21. sajandi identiteedis endiselt alles.⁹² Seetõttu on ka Vene maailma narratiivi kirjutatud tugev vastuseis sellele, mida Venemaa käsitleb n-ö Lääne maailmana. Mitmed uurijad on Venemaa strateegilise kommunikatsiooni keskse sihina kirjeldanud multipolaarset maailmakorda, kus on mitu jõukest.⁹³ Siinjuures tuleb silmas pidada, et tihti kasutab Kreml multilateralismile apelleerimist lihtsalt

⁸⁶ **Hinck, R. S.; Kluver, R.; Cooley, S.** 2018. Russia Re-Envisions the World: Strategic Narratives in Russian Broadcast and News Media During 2015. – Russian Journal of Communication, Vol. 10 (1), p. 13.

⁸⁷ **Ventsel et al.** 2018, lk 119.

⁸⁸ Vt nt **Surkov, V.** 2019. Putini pikk riik. – Vikerkaar, nr 6, lk 87–93.

⁸⁹ **Laruelle, M.** 2015. The “Russian World”. Russia’s Soft Power and Geopolitical Imagination. Washington: Center on Global Interests.

⁹⁰ **Makarychev** 2014, pp. 30–31.

⁹¹ **Brown, R.** 2017. Public Diplomacy, Networks, and the Limits of Strategic Narratives. – Miskimmon, A.; O’Loughlin, B.; Roselle, L. (eds.). Forging the World: Strategic Narratives and International Relations. Michigan: University of Michigan Press, pp. 177–178.

⁹² **Schmitt** 2018, p. 11.

⁹³ **Miskimmon, A.; O’Loughlin, B.** 2017. Russia’s Narratives of Global Order: Great Power Legacies in a Polycentric World. – Politics and Governance, Vol. 5 (3), pp. 111–120; **Bugayova** 2019, p. 8.

suitsukattena, mille abil Ameerika hegemooniat tõrjuda.⁹⁴ Venemaa arusaam multipolaarsest maailmakorrast kätkeb ühtlasi rangelt hierarhilist mõõdet, mille laiem eesmärk on Venemaa taastamine globaalse jõuna.⁹⁵ Sealjuures on tähelepanuväärne, et Venemaal puudub selge ideoloogiline programm selle kohta, mida need uued kõrgemad väärtused endas hõlmata võiksid.⁹⁶ Praegu on nende seas kanda kinnitanud näiteks konservatiivsed ja natsionalistlikud vaated ühes õigeusu kiriku suureneva rolliga, kuid võib väita, et eeskätt on Putin ja tema lähikondsed siiski pragmaatikud, kes lähtuvad rahvuslikku ideoloogiat kujundades suuresti sellest, mida annaks Läänele vastandada.⁹⁷ Sellest võib järeldada, et Vene maailma narratiiv on pigem anti- kui vastu-hegemooniline, kuna selle esimene eesmärk on kukutada Lääne ülemvõim rahvusvahelises poliitikas.⁹⁸

Vene maailma narratiiv õigustab ühtlasi Venemaa regionaalse mõjusfääri laiendamist, mida viimane näeb oma suveräänsuse tagatisena.⁹⁹ Suhetes NATO-ga avaldub siin klassikaline julgeolekuparadoks: mida kaugemale Venemaa oma mõjusfääri laiendab, seda jõulisemalt NATO vastab, mis annab Venemaale omakorda ettekäände edasi tegutseda jne.¹⁰⁰ Teistmoodi paradoksaalne on aga see, kuidas Venemaa õigustab suveräänsuse nime all rünnakuid oma naaberriikide suveräänsusele, taunides Lääne sekkumist Vene maailma asjadesse, samal ajal kui Venemaa ise seda teeb.¹⁰¹ Seda aitab seletada peegelprojektiivne süü tõrjumise loogika, aga ka suveräänsuse mõiste diskursiivne mimikri.

⁹⁴ **Krastev, I.** 2007. Venemaa *contra* Euroopa: suveräänsussõjad. – Vikerkaar, nr 12, lk 99. [Krastev 2007]

⁹⁵ Selle valguses on eriti kõnekas 2020. aasta põhiseadusmuudatus, mis sätestab Venemaa põhiseaduse ülimuslikkuse rahvusvahelise õiguse ees.

⁹⁶ **Fedchenko, Y.** 2016. Kremlin Propaganda: Soviet Active Measures by Other Means. – Sõjateadlane, No. 2, p. 146. [Fedchenko 2016]

⁹⁷ **Götz, Merlen** 2019, pp. 139–140; **Wilkinson, C.** 2014. Putting “Traditional Values” Into Practice: The Rise and Contestation of Anti Homopropaganda Laws in Russia. – Journal of Human Rights, Vol. 13 (3), pp. 363–379.

⁹⁸ **Sakwa, R.** 2020. Stasis and Change: Russia and the Emergence of an Anti-hegemonic World Order. – Paral Dal, E.; Erşen E. (eds.). Russia in the Changing International System. Cham: Palgrave Macmillan, p. 18.

⁹⁹ **Mendras** 2015, pp. 82–84.

¹⁰⁰ **Duke, S.; Gebhard, C.** 2017. The EU and NATO’s Dilemmas with Russia and the Prospects for Deconfliction. – European Security, Vol. 26 (3), pp. 379–397.

¹⁰¹ **Götz, Merlen** 2019, p. 144.

Kui Lääne kujutelmas viitab suveräänsus pigem sõltumatusele ja sõna-õigusele, siis Venemaa vaatevinklist väljendab see ennekõike suutlikkust.¹⁰² Suveräänsusele apelleerimine lubab Venemaal aga oma ekseptsionalismi demokraatliku kõnepruugiga põhjendada (sellest ka mõistepaar „suveräänne demokraatia“¹⁰³). Kuna suveräänsus kui suutlikkus tähendab karmi kätt ja tugevama õigust, lubab see mahitada nii agressiooni välisriikide aadressil kui ka võimu koondumist aina kitsama ringi ja karmima korra teenistusse.¹⁰⁴ Omal moel töötab siin ühtlasi semiootiline relvitustamine. Osa süüst (nt teiste riikide sisesajadesse sekkumine) võidakse isegi omaks võtta, kuid see rakedatakse üllama eesmärgi teenistusse (oma suveräänsuse kaitsmine).

4.4. Neljas narratiiv: Ukraina kui fašistlik riik

2014. aasta kevadel tungisid Venemaa väed Ukrainasse, et annekteerida Krimmi poolsaar. Ühest küljest saatis seda sõjaline siht: kindlustada strateegiline tugipunkt Musta mere ääres. Sama tähtis oli aga ka rünnaku kultuuriline külg: kohalike venelaste kaitsmine.¹⁰⁵ Seda õigustas (teiste seas) Ukrainat fašistlikuks riigiks tembeldav strateegiline narratiiv, mille kohaselt kannatavad Ukrainas elavad venelased kohaliku keskvoimu repressioonide all.¹⁰⁶

Ukraina fašistlikuna maalimine võimaldas ühendada 2014. aastal alanud konflikti Venemaa arusaamaga Suurest Isamaasõjast, milles saavutatud võit natsismi üle on endiselt üks Venemaa suurimaid rahvusliku uhkuse allikaid.¹⁰⁷ Ukraina vastu suunatuna taaselustati seeläbi fašismioht, mis pidavat seal edasi hõõguma, kuivõrd väidetavalt levis Ukrainas nii antisemitism ja venelaste diskrimineerimine kui ka sõjamälestiste teotamine.¹⁰⁸ Selle najal loodi tugev

¹⁰² **Krastev** 2007, lk 100.

¹⁰³ **Fisher, S.** 2014. Sovereign Democracy: Russia's Response to the Color Revolutions. College of Arts & Sciences. Senior Honors Theses. Paper 90.

¹⁰⁴ **Liik, K.** 2018. Winning the Normative War with Russia. An EU–Russia Power Audit. London: The European Council on Foreign Relations, p. 3.

¹⁰⁵ **Lukyanov** 2016, p. 120.

¹⁰⁶ **Fedchenko** 2016, p. 159; **Synytsina, K.** 2018. The Construction of the Image of Ukraine as the Other in Russian Media. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, lk 86. [**Synytsina** 2018]; **Lucas, E.; Pomeranzev, P.** 2016. Winning the Information War. Techniques and Counter-strategies to Russian Propaganda in Central and Eastern Europe. CEPA, p. 15. [**Lucas, Pomeranzev** 2016]

¹⁰⁷ **Kudors, A.** 2015. Reinventing Views to the Russian Media and Compatriot Policy in the Baltic States. – Pabriks, A.; Kudors, A. (eds.). The War in Ukraine: Lessons for Europe. Riga: University of Latvia Press, p. 157. [**Kudors** 2015]

¹⁰⁸ **Fedchenko** 2016, pp. 163–165; **Lucas, Pomeranzev** 2016, p. 19.

emotsionaalne side Venemaa ajaloopärandiga, mille keskmes on kangelaslike „fašismi alistanud vanaisade“ austamine.¹⁰⁹ Näiteks väljendas seda n-ö Surematu polgu liikumine, mille esmane idee oli koguda Suure Isamaasõjaga seotud isiklikke lugusid, kuid millest sai peagi laiemat Nõukogude Liidu pärandit toetav ettevõtmine, kusjuures leina asemel hakati väljendama uhkust.¹¹⁰ Sealt võrsus omakorda võimalus õigustada Ukrainasse tungimist sooviga viia lõpule vanaisade alustatu.

Ära tasub märkida, et erinevad paremäärmuslikud liikumised on Ukrainas viimasel ajal tõepoolest pead tõstnud¹¹¹, mistap sai Ukraina kui fašistliku riigi narratiivi erinevate tõsieluliste näidetega toetada. Nende ulatust moonutati aga tundmatuseni, samamoodi nagu tähelepanuta jäeti ka Ukraina panus Natsi-Saksamaa alistamisel.¹¹² Pigem võrdsustati Ukraina natsionalism fašismiga seetõttu, et Ukraina avaldas soovi kaugeneda Vene maailmast, mida väljendasid näiteks 2013.–2014. aastal aset leidnud Euromaidani protestid.¹¹³ Samuti pole ilmselt kokkusattumus, et Venemaa majandus oli hakanud aasta alguses taas langema. Operatsiooni edukust näitab aga tõik, et oma madalpunkti saavutas majandus ajal, mil Putini toetus oli läbi aegade suurim (85%).¹¹⁴

Sõjakäiku Ukrainasse pühitse niisiis antiteetiliselt tuletatud strateegiline narratiiv, kus väline vaenlane tuletati peegelprojektiivselt ehk oma väärtusi pahupidi pöörates: Venemaa antifašismist sepiatati Ukraina fašism. Omal moel sai sellest aga isetäituv ennustus, sest idee Venemaale loomuomasest (ja sõjalist kaitset eeldavast) mõjusfäärist ei ole kaugel Natsi-Saksamaa seletustest Austriasse ja Tšehhoslovakkiasse tungimise kohta 1930. aastatel.¹¹⁵

---

¹⁰⁹ Synytsina 2018, p. 90.

¹¹⁰ Synytsina 2018, pp. 87–88.

¹¹¹ Vt nt Rudling, P. A. 2013. The Return of the Ukrainian Far Right: The Case of VO Svoboda. – Wodak, R.; Richardson, J. E. (eds.). *Analysing Fascist Discourse. European Fascism in Talk and Text*, pp. 228–255.

¹¹² Synytsina 2018, p. 90.

¹¹³ Kudors 2015, lk 159.

¹¹⁴ Välisluureamet 2020, lk 26.

¹¹⁵ Kudors 2015, pp. 159–160.

4.5. Viies narratiiv: separatismi käes kõdunev Euroopa Liit

Euroopa Liitu suhtub Venemaa skeptiliselt ning on seega aldis selle sisekonflikte võimendama.¹¹⁶ Selle diskursuse levitamisel mängivad olulist rolli Venemaa keskvoimule kuuletuvad ingliskeelsed uudisteportaalid, näiteks RT (endine Russia Today) ja Sputnik, mis külvavad Lääne auditoriumi seas Venemaad soosivat väärinformatsiooni, mille eesmärk on Euroopa konsensusust murendada.¹¹⁷ Lähiaastatel on selleks enim alust andnud erinevad referendumiteni jõudnud separatistlikud liikumised, millest kuulsaimad on Brexit ja Kataloonia iseseisvuspüüe.

Brexit'i puhul oli Venemaa valitsuse ametlik seisukoht neutraalne, kuid USA senati väliskomisjoni raporti kohaselt oli Brexit'i kajastus Venemaa riigimeedias siiski rangelt ühepoolne ja toetas Suurbritannia lahkumist.¹¹⁸ Sealjuures leidsid Emma Flaherty ja Laura Roselle enne referendum'i toimumist RT kaudu levinud strateegilisi narratiive uurides, et Brexit'i enda kajastamise kõrval oli veel olulisemal kohal see, et Euroopa üldisem ühtsus seati küsimuse alla.¹¹⁹ Ka Kataloonia iseseisvusreferendum'i suhtes (mis tunnistati hiljem küll kehtetuks) võttis Venemaa ametlikult Hispaania keskvoimu toetava positsiooni, samas kui Venemaa ingliskeelne riigimeedia väljendas vastupidist.¹²⁰ Seal kajastusid näiteks süüdistused Hispaania valitsuse korruptiivsuses ühes üldiste Euroopa Liitu ning selle legitiimsust õõnestavate narratiividega.¹²¹

Johannes Voltri tõi nii RT kui ka Sputniku teemakohaste käsitluste puhul eraldi välja, et Kataloonia asjus oli Venemaa üks peamine strateegiline narratiiv n-õ kõduneva Euroopa allakäik, mis on „ehk isegi erinevate toetust koguvate

¹¹⁶ Missiroli *et al.* 2016, p. 12.

¹¹⁷ Ramsay, G.; Robertshaw, S. 2019. *Weaponising News: RT, Sputnik and Targeted Disinformation*. London: King's College London.

¹¹⁸ Corker, B. *et al.* 2018. *Putin's Asymmetric Assault on Democracy in Russia and Europe: Implications for U. S. National Security*. Washington: U. S. Government Publishing Office, p. 118. [Corker *et al.* 2018]

¹¹⁹ Flaherty, E.; Roselle, L. 2018. *Contentious Narratives and Europe: Conspiracy Theories and Strategic Narratives Surrounding RT's Brexit News Coverage*. – *Journal of International Affairs*, Vol. 71 (1.5), pp. 53–60.

¹²⁰ Milosevich-Juaristi, M. 2017. *The "Combination": An Instrument in Russia's Information War in Catalonia*. – *Elcano Royal Institute*, November 20. http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/ari92-2017-milosevichjuaristi-combination-instrument-russia-information-war-catalonia (23.10.2020). [Milosevich-Juaristi 2017]

¹²¹ Corker *et al.* 2018, p. 135.

separatistlike liikumiste tõttu kokku kukkumas¹²². Ühest küljest oli Venemaa eesmärk niisiis lõhestada Hispaaniat ja Euroopa Liitu, ent selle kõrval tasub toonitada, et Euroopa separatismi kilbile tõstmine aitas tähelepanu kõrvale juhtida samal ajal Põhja-Kaukaasias toimunud lahkulöömiselt.¹²³

Venemaa toetusavaldused Euroopa-sisesele separatismile on tähelepanuväärsed just seetõttu, et samal ajal surutakse maha igasugune riigisisene iseseisvusliikumine.¹²⁴ 2016. aastal korraldati Moskvas koguni eraldi separatistide konverents, kuhu olid teiste seas kutsutud nii California kui ka Põhja-Iirimaa esindajad, samas kui näiteks Tšetšeenia iseseisvuse toetamine võib Venemaal pädida vanglakaristusega.¹²⁵ Siin väljendub taas Venemaa kaksipidine arusaam suveräänsusest ja sisemise ühtsuse ülimuslikkusest. Üks variant on seda tõlgendada inverteeritud lugemismudeli kaudu. Sellest võib järeldada, et mida aktiivsemalt toetab Venemaa Läänes levivat separatismi, seda jõulisemalt surub ta seda maha oma piirides. Samuti võib selle põhjal oletada, et Venemaa üldisem eesmärk pole mitte lihtsalt Euroopa Liidu lagundamine, vaid alternatiivse, oma näost lähtuva liidu loomine, mis kallutaks rahvusvahelisel areenil kaalukausse Venemaa kasuks.¹²⁶

5. Kokkuvõte

Antiteetiline identiteediloomine kujutab endast niisiis üht spetsiifilist identiteetseerimismehhanismi, mis võib toimida ka strateegilise narratiivina. Sellisel juhul määrab antiteetilisus ühtlasi konkreetseid poliitilisi käike ja arusaama poliitilisest süsteemist endast. Antiteetilise identiteedi ideoloogiline juhtmotiiv on maailma mustvalge liigendus kaheks üksteist välistavaks pooluseks, kus esindatavale headusele vastab samaväärne kurjuse jõud. Realse ohu puudumisel tuleb see esile manada, sest antiteetilisena esitatud vaenlane

¹²² **Voltri, J.** 2018. 2017. aasta Kataloonia iseseisvusreferendum: RT ja Sputniku levitatud Venemaa strateegilised narratiivid. – Toomla, R.; Müil, E. (toim). Maailmast 2018. Tartu: Eesti Ülikoolide Kirjastus, lk 56.

¹²³ **Milosevich-Juaristi** 2017.

¹²⁴ **Salvo, D.; Soula, E.** 2017. Russian Government's Fission Know-How Hard at Work in Europe. – The Alliance for Securing Democracy, October 31. <https://securingdemocracy.gmfus.org/russian-governments-fission-know-how-hard-at-work-in-europe> (23.10.2020).

¹²⁵ **Mirovaley, M.** 2016. What's Behind Russian Support for World's Separatist Movements? NBC News, July 23. <https://www.nbcnews.com/news/world/what-s-behind-russian-support-world-s-separatist-movements-n614196> (23.10.2020).

¹²⁶ **Makarychev** 2014, p. 38.

aitab esiteks mistahes samme õigustada, lubades teiseks kõrvale tõrjuda kõik konkureerivad vaated ja ajada kolmandaks kõik altninekuud vaenlas(t)e kacla. Poliitilise võitluse mõtteks saab nõnda oma kujutelma maksmapanek, mis täidab vastandumise enda printsiibi kindla sisuga. Poliitiline kollektiivne identiteet ei ole selle vaate kohaselt seega mitte mingi etteantud suurus, vaid poliitika tulemus, mille loomulikkus luuakse seda ohustava antiteesi kaudu.

Eespool kirjeldatu annab aluse, kuidas tõlgendada Venemaa välispoliitikat, mida kannustavad siinse tõlgenduse kohaselt antiteetilisest loogikast lähtuvad strateegilised narratiivid. Nende eesmärk on koondada Putini võimu kodus, ehitades Venemaa ühtsuse üles Läänest paistvale ohule. Kuivõrd seda suunavad suuresti projektiivsed ja peegelprojektiivsed strateegiad, saab siin rakendada antiteesi inverteeritud lugemismudelit, tehes Venemaa vaenlaseid adresseeriva diskursuse põhjal oletusi ka riigisisese olukorra kohta.

Selleks, et vältida välist ehk konventsionaalset julgeolekudilemmat, tuleb lähtuda just viimasest, hoidudes ise antiteetilisest kõnetusest, ning adresseerida võimaluse piires mitte deklareeritud, vaid tegelikku olukorda. See muidugi ei tähenda, et seda oleks võimalik ainult antiteetilisest loogika põhjal ära seletada. Antiteetilisus väljendub alati vahelduva intensiivsusega ja koos teiste identifitseerimismehhanismidega. Sisemise julgeolekudilemma vaatepunktist kipub tajutud oht antiteesi autoris endas võimendama. Seetõttu on tähtis, et Venemaal pääseksid esile ka konkureerivad identiteedinarratiivid, mis lubaksid Ida ja Lääne vastasseisu teisiti mõtestada. Seda saavad välisriigid aga ainult kaudselt soodustada (nt kohalikku kodanikuaktiivsust toetades).

Siinne artikkel keskendus poliitilise identiteedi teoreetilistele alustele ja antiteetilist identiteediloomet väljendavatele diskursiivsetele strateegiatele. Eesmärk oli luua algupärane analüüsivahend, mis seostaks identiteediloomest strateegiliste narratiivide raamistikuga ja aitaks tõlgendada Venemaa välispoliitika laiemat konteksti. Analüüsi skemaatilisust arvestades on edasised, kitsamale lähtematerjalile keskenduvad uurimused aga hädavajalikud. Kuivõrd poliitilisus ulatub siinse vaate kohaselt kaugemale poliitika tegemise otsestest asukohtadest, võib kõnekaks pidada just erinevaid meediatekste. Nende põhjal annaks käsitleda ka konkreetsemaid retoorilisi võtteid, mis antiteetilist identiteediloomet väljendavad, arendades siin visandatud analüüsiraamistikku edasi mikrotasandil (nt metafooride ja metonüümia kasutamise kaudu). Kindel on see, et antagonism ei kao poliitikast kuhugi ja et antiteetilisest identiteediloomest analüüsimine ei ole veel kaugeltki lõpule jõudnud.

Kirjandus

- Booth, K.; Wheeler, N. J.** 2008. *The Security Dilemma. Fear, Cooperation and Trust in World Politics*. New York: Palgrave Macmillan.
- Brown, R.** 2017. *Public Diplomacy, Networks, and the Limits of Strategic Narratives*. – Miskimmon, A.; O’Loughin, B.; Roselle, L. (eds.). *Forging the World: Strategic Narratives and International Relations*. Michigan: University of Michigan Press, pp. 164–189.
- Bugayova, N.** 2019. *How We Got Here With Russia: The Kremlin’s Worldview*. Washington: Institute for the Study of War.
- Burke, K.** 2011. Hitleri „Minu võitluse“ retoorika. – Jowett, G. S.; O’Donnell V. (toim). *Propagandast ja mõjustamisest. Uusi ja klassikalisi käsitlusi*. Tallinn: Tänapäev, lk 213–238.
- Corker, B. et al.** 2018. *Putin’s Asymmetric Assault on Democracy in Russia and Europe: Implications for U. S. National Security*. Washington: U. S. Government Publishing Office.
- Darczewska, J.; Zochowski, P.** 2015. *Russophobia in the Kremlin’s Strategy. A Weapon of Mass Destruction*. – *Point of View* 56. Warsaw: Centre of East European Studies.
- Duke, S.; Gebhard, C.** 2017. *The EU and NATO’s Dilemmas with Russia and the Prospects for Deconfliction*. – *European Security*, Vol. 26 (3), pp. 379–397.
- Eco, U.** 2009. *Kuus jalutuskäiku kirjandusmetsades*. Tallinn: Varrak.
- Fedchenko, Y.** 2016. *Kremlin Propaganda: Soviet Active Measures by Other Means*. – *Sõjateadlane*, nr 2, lk 141–170.
- Feklynina, V.** 2013. *Constructing Russophobia*. – Taras, R. (ed.). *Russia’s Identity in International Relations: Images, Perceptions, Misperceptions*. Routledge: London, pp. 91–109.
- Fisher, S.** 2014. *Sovereign Democracy: Russia’s Response to the Color Revolutions*. College of Arts & Sciences. Senior Honors Theses. Paper 90.
- Flaherty, E.; Roselle, L.** 2018. *Contentious Narratives and Europe: Conspiracy Theories and Strategic Narratives Surrounding RT’s Brexit News Coverage*. – *Journal of International Affairs*, Vol. 71 (1.5), pp. 53–60.
- Georgakopoulou, A.** 2007. *Small Stories, Interaction, and Identities*. Amsterdam: John Benjamins.
- Götz, E.; Merlen, C.-R.** 2019. *Russia and the Question of World Order*. – *European Politics and Society*, Vol. 20 (2), pp. 133–153.
- Hall, S.** 1996. *Who Needs “Identity”?* – Hall, S.; Du Gay, P. (eds.). *Questions of Cultural Identity*. London: Sage, pp. 1–17.
- Hansson, S.** 2015. *Discursive Strategies of Blame Avoidance in Government: A Framework for Analysis*. – *Discourse & Society*, Vol. 26 (3), pp. 297–322.
- Hinck, R. S.; Kluver, R.; Cooley, S.** 2018. *Russia Re-Envisions the World: Strategic Narratives in Russian Broadcast and News Media During 2015*. – *Russian Journal of Communication*, Vol. 10 (1), pp. 21–37.

- Ivanov, V. V.; Lotman, J. M.; Pjatigorski, A. M.; Toporov, V. N.; Uspenskij, B. A.** 1998. Kultuurisemiootika teesid. – Tartu Semiootika Raamatukogu 1. Tartu: TÜ Kirjastus, lk 61–88.
- Kasekamp, A.; Madisson, M.-L.; Wierenga, L.** 2018. Discursive Opportunities for the Estonian Populist Radical Right in a Digital Society. – *Problems of Post-Communism*, Vol. 66 (1), pp. 47–58.
- Kelsey, D.** 2017. *Media and Affective Mythologies. Discourse, Archetypes and Ideology in Contemporary Politics*. London: Palgrave Macmillan.
- Kiisler, I.** 2021. Mart Helme asutab riigikogus Euroopa Liidust väljaastumise toetusgrupi. – ERR, 10. aprill.
<https://www.err.ee/1608172960/mart-helme-asutab-riigikogus-euroopa-liidust-valjaastumise-toetusgrupi> (28.08.2021).
- Kotov, K.** 2005. Kultuur, identiteet ja enesekirjeldus. – *Acta Semiotica Estica* III, lk 184–192.
- Krastev, I.** 2007. Venemaa *contra* Euroopa: suveräänsussõjad. – *Vikerkaar*, nr 12, lk 93–100.
- Krastev, I.; Holmes, S.** 2018. Explaining Eastern Europe: Imitation and Its Discontents. – *Journal of Democracy*, Vol. 29 (3), pp. 117–128.
- Kudors, A.** 2015. Reinventing Views to the Russian Media and Compatriot Policy in the Baltic States. – Pabriks, A.; Kudors, A. (eds.). *The War in Ukraine: Lessons for Europe*. Riga: University of Latvia Press, pp. 157–174.
- Laclau, E.** 2015a. Uusi mõtisklusi meie ajastu revolutsioonist. – Laclau, E. *Antagonism, poliitika, hegemoonia: valik esseid*. Lipping, J. (koost). Tartu: EYS Veljesto, lk 64–164.
- Laclau, E.** 2015b. Miks on tühjad tähistajad poliitikas olulised? – Laclau, E. *Antagonism, poliitika, hegemoonia: valik esseid*. Lipping, J. (koost). Tartu: EYS Veljesto, lk 188–200.
- Laclau, E.** 2015c. Poliitika subjekt, subjekti poliitika. – Laclau, E. *Antagonism, poliitika, hegemoonia: valik esseid*. Lipping, J. (koost). Tartu: EYS Veljesto, lk 201–224.
- Laruelle, M.** 2015. *The “Russian World”. Russia’s Soft Power and Geopolitical Imagination*. Washington: Center on Global Interests.
- Leftwich, A.** 2004. *Thinking Politically: On the Politics of Politics*. – Leftwich, A. (eds.). *What is Politics?* Cambridge: Polity Press, pp. 1–22.
- Lepik, P.** 2000. Antikultuuri fenomen nõukogude kultuuris. – *Akadeemia*, nr 4, lk 718–754.
- Lepik, P.** 2007. Universaalidest Juri Lotmani semiootika kontekstis. – Tartu Semiootika Raamatukogu 6. Tartu: TÜ Kirjastus.
- Liik, K.** 2018. *Winning the Normative War with Russia. An EU–Russia Power Audit*. London: The European Council on Foreign Relations.
- Lipman, M.** 2015. Putin’s “Besieged Fortress” and Its Ideological Arms. – Lipman, M.; Petrov, N. (eds.). *The State of Russia: What Comes Next?* Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 110–136.

- Lipping, J.** 2020. Armsad vaenlased: Laclau ja Schmitti poliitilisest hingesugulusest. – Akadeemia, nr 10, lk 1859–1881.
- Lotman, J.** 1999a. Kultuuride vastastikuse mõju teooriast (semiootiline aspekt). – Semiosfäärist. Tallinn: Vagabund, lk 53–74.
- Lotman, J.** 1999b. Kaasaeg Ida ja Lääne vahel. – Semiosfäärist. Tallinn: Vagabund, lk 351–366.
- Lotman, J.** 2002. Kultuuri fenomen. – Akadeemia, nr 12, lk 2644–2662.
- Lotman, J.** 2007. Nõiajaht. Hirmu semiootika. – Hirm ja segadus: esseid kultuuri-semiootikast. Tallinn: Varrak, lk 50–68.
- Lotman, J.; Uspenski, B.** 2013a. Kultuuri semiootilisest mehhanismist. – Uspenski, B. Vene kultuuri jõujooni. Valik artikleid. Tartu: Ilmamaa, lk 207–239.
- Lotman, J.; Uspenski, B.** 2013b. Duaalsete mudelite rollist vene kultuuri dünaamikas XVIII sajandi lõpuni. – Uspenski, B. Vene kultuuri jõujooni. Valik artikleid. Tartu: Ilmamaa, lk 240–294.
- Lucas, E.; Pomeranzev, P.** 2016. Winning the Information War. Techniques and Counter-strategies to Russian Propaganda in Central and Eastern Europe. CEPA.
- Lukyanov, F.** 2016. Russia: Geopolitics and Identity. – Hitchcock, W. I.; Leffler, M. P.; Legro, J. W. (eds.). Shaper Nations: Strategies for a Changing World. Cambridge: Harvard University Press, pp. 111–123.
- Madisson, M.-L.** 2012. Vandenõuteooriate semiootiline tähistamisloogika. – Akadeemia, nr 6, lk 1024–1070.
- Madisson, M.-L.; Ventsel, A.** 2014. Paremäärmuslik sõnavabadus eesti rahvusradikaalide veebisuhtluses. – Mäetagused, nr 57, lk 69–90.
- Madisson, M.-L.; Ventsel, A.** 2015. Grupuskulaarne identiteediloom eesti paremäärmuslaste võrgusuhtluses. – Methis, nr 15, lk 8–28.
- Madisson, M.-L.; Ventsel, A.** 2018. Paremäärmuslikud kajakambrid ja auto-kommunikatsioon. – Mäetagused, nr 70, lk 149–175.
- Madisson, M.-L.; Ventsel, A.** 2020 Strategic Conspiracy Narratives: A Semiotic Approach. London: Routledge.
- Makarychev, A.** 2014. Russia and/versus the EU: From Post-Political Consensus to Political Contestations. – L'Europe en Formation, Vol. 374 (4), p. 32.
- Mendras, M.** 2015. The Rising Cost of Russia's Authoritarian Foreign Policy. – Light, M.; Cadier, D. (eds.). Russia's Foreign Policy. Ideas, Domestic Politics and External Relations. London: Palgrave Macmillan, pp. 80–96.
- Milosevich-Juaristi, M.** 2017. The “Combination”: An Instrument in Russia's Information War in Catalonia. – Elcano Royal Institute, November 20. http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/ari92-2017-milosevichjuaristi-combination-instrument-russia-information-war-catalonia (23.10.2020).
- Mirovalev, M.** 2016. What's Behind Russian Support for World's Separatist Movements? – NBC News, July 23. <https://www.nbcnews.com/news/world/what-s-behind-russian-support-world-s-separatist-movements-n614196> (23.10.2020).

- Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.** 2017. Russia's Narratives of Global Order: Great Power Legacies in a Polycentric World. – *Politics and Governance*, Vol. 5 (3), pp. 111–120.
- Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.; Roselle, L.** 2013. *Strategic Narratives, Communication Power and the New World Order*. New York: Routledge.
- Miskimmon, A.; O'Loughlin, B.; Roselle, L.** 2017. *Forging the World: Strategic Narratives and International Relations*. Michigan: University of Michigan Press.
- Missiroli, A.; Andersson, J. J.; Gaub, F.; Popescu, N.; Wilkins, J.-J.** 2016. *Strategic Communications: East and South*. Paris: EU Institute for Security Studies.
- Monaghan, A.** 2016. *Russia's World. Facing a Century of Instability*. Paris: EU Institute for Security Studies
- Mouffe, C.** 2000. *The Democratic Paradox*. London: Verso.
- Mouffe, C.** 2005. *On the Political*. London: Routledge.
- Mälksoo, M.; Toomla, R.** 2018. Julgeolekupoliitika. – Berg, E. *et al.* (toim). *Sissehatus rahvusvahelistesse suhetesse: õpik kõrgkoolidele*. Tartu: TÜ Kirjastus, lk 252–274.
- Mölder, H.** 2018. Hirmukultuuri loomine moodsas hübriidsõjas Venemaa ja õppuse Zapad 2017 näitel. – *Sõjateadlane*, nr 8, lk 64–85.
- Olson, D. R.** 2012. Narrative, cognition, and rationality. – Gee, J. P.; Handford, M. (eds.). *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*. London: Routledge, p. 604–615.
- Pakhomenko, S.; Tryma, C.** 2016. Identity and Propaganda in Russian-Ukrainian Hybrid Warfare. – *Sõjateadlane*, No. 2, pp. 42–53.
- Pomerantsev, P.** 2015. The Kremlin's Information War. – *Journal of Democracy*, Vol. 26 (4), pp. 40–50.
- Ramsay, G.; Robertshaw, S.** 2019. *Weaponising News: RT, Sputnik and Targeted Disinformation*. London: King's College London.
- Rudling, P. A.** 2013. The Return of the Ukrainian Far Right: The Case of VO Svoboda. – Wodak, R.; Richardson, J. E. (eds.). *Analysing Fascist Discourse. European Fascism in Talk and Text*, pp. 228–255.
- Sakwa, R.** 2020. Stasis and Change: Russia and the Emergence of an Anti-hegemonic World Order. – Paral, D. E.; Erşen E. (eds.). *Russia in the Changing International System*. Cham: Palgrave Macmillan, pp. 17–38.
- Salvo, D.; Soula, E.** 2017. Russian Government's Fission Know-How Hard at Work in Europe. – *The Alliance for Securing Democracy*, October 31. <https://securingdemocracy.gmfus.org/russian-governments-fission-know-how-hard-at-work-in-europe> (23.10.2020).
- Schmitt, C.** 2002 [1932]. Poliitilise mõiste. – Lipping, J. (koost). *Kaasaegne poliitiline filosoofia: valik esseid*. Tartu: EYS Veljesto, lk 54–62.
- Schmitt, O.** 2018. When Are Strategic Narratives Effective? The Shaping of Political Discourse Through the Interaction Between Political Myths and Strategic Narratives. – *Contemporary Security Policy*, Vol. 39 (4), pp. 487–511.

- Siltaoja, M.; Juusola, K.; Kivijärvi, M.** 2019. "World-class" Fantasies: A Neocolonial Analysis of International Branch Campuses. – *Organization*, Vol. 26 (1), pp. 75–97.
- Surkov, V.** 2019. Putini pikk riik. – *Vikerkaar*, nr 6, lk 87–93.
- Synytsina, K.** 2018. The Construction of the Image of Ukraine as the Other in Russian Media. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Zukier, H.** 1996. The Essential "Other" and the Jew: From Antisemitism to Genocide. – *Social Research*, Vol. 63 (4), pp. 1110–1154.
- Uspenski, B.** 2013a. Antikäitumine vanavene kultuuris. – Uspenski, B. Vene kultuuri jõujooni. Valik artikleid. Tartu: Ilmamaa, lk 350–369.
- Uspenski, B.** 2013b. Vene intelligents kui vene kultuuri eriline fenomen. – Uspenski, B. Vene kultuuri jõujooni. Valik artikleid. Tartu: Ilmamaa, lk 350–369.
- Ventsel, A.** 2006. „See vereside on nüüd uuesti kinnitatud, värskendatud ja laiendatud“: „Rahva“ konstrueerimine II maailmasõja järgses nõukogude poliitilises retoorikas. – *Akadeemia*, nr 6, lk 1427–1449.
- Ventsel, A.** 2008. Totalitaarkeel ja poliitiline retoorika nõukogude poliitilises diskursuses. – Pärli, Ü.; Lepik, E. (toim). *Nimetamise strategiatest Eesti kultuuris*. Tartu: TÜ Kirjastus, lk 65–84.
- Ventsel, A.; Madisson, M.-L.; Hansson, S.; Sazonov, V.** 2018. Hirmu mehhanismid strateegilistes narratiivides Zapad 2017 näitel. – *Sõjateadlane*, nr 8, lk 103–127.
- Voltri, J.** 2018. 2017. aasta Kataloonia iseseisvusreferendum: RT ja Sputniku levitatud Venemaa strateegilised narratiivid. – Toomla, R.; Müil, E. (toim). *Maailmast 2018*. Tartu: Eesti Ülikoolide Kirjastus, lk 38–62.
- Välisluureamet** 2020. Eesti rahvusvahelises julgeolekukeskkonnas. Tallinn: Teabeamet.
- Wilkinson, C.** 2014. Putting "Traditional Values" Into Practice: The Rise and Contestation of Anti Homopropaganda Laws in Russia. – *Journal of Human Rights*, Vol. 13 (3), pp. 363–379.
- Wodak, R.** 1991. Turning the Tables: Antisemitic Discourse in Post-War Austria. – *Discourse & Society*, Vol. 2 (1), pp. 65–83.
- Wodak, R.** 2001. The Discourse-Historical Approach. – Wodak, R.; Meyer, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage, pp. 63–95.
- Wodak, R.** 2015. *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean*. London: Sage.

DANIEL TAMM, MA

Tartu Ülikooli semiootika ja kultuuriteooria doktorant